

ЁШЛАР ОРАСИДА ГИЁХВАНДЛИКНИНГ ТАРҚАЛИШИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Ботиржон Ғафуржонович Тешабоев

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Тезкор-қидирув фаолияти кафедраси ўқитувчиси

Кириш

Гиёхвандлик бугунги кунда жаҳон миқёсида долзарб муаммолардан бири бўлиб, айниқса ёшлар орасида унинг тарқалиши жиддий хавф туғдирмоқда. Ўзбекистонда ҳам бу муаммо ёш авлоднинг саломатлиги, маънавий-ахлоқий қадриятлари ва жамиятнинг умумий ривожланишига таъсир кўрсатмоқда. Гиёхвандлик нафақат инсон саломатлигига зарар етказади, балки ижтимоий, иқтисодий ва маънавий оқибатларга олиб келади. Ушбу мақола ёшлар орасида гиёхвандликнинг тарқалиш сабаблари, унинг оқибатлари ва бу муаммонинг олдини олиш йўллари кўриб чиқади. Мақолада илмий манбалар ва расмий маълумотларга таяниб, муаммонинг кенг миқёсда ёритилишига эътибор берилади.

Гиёхвандликнинг ёшлар орасида тарқалишига бир қатор омиллар сабаб бўлади. Бу омилларни ижтимоий, иқтисодий, психологик ва маданий жиҳатларга бўлиб кўриб чиқиш мумкин.

Ижтимоий омиллар – ёшлар орасида гиёхвандликнинг тарқалишига ижтимоий муҳит катта таъсир кўрсатади. Оиладаги муносабатларнинг заифлиги, ота-она назоратининг етишмаслиги ёки мувофиқ тарбия усуллариининг йўқлиги ёшларнинг хато йўлга киришига сабаб бўлиши мумкин. Масалан, тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ота-онаси билан муносабати яхши бўлмаган ёшлар кўпроқ хавфли гуруҳларга қўшилишга мойил бўлади [1].

Бундан ташқари, ёшларни гиёхвандлик воситалари ва психотроп моддаларни истеъмол қилишга ундайдиган сабаблар қаторида ўзини-ўзи тасдиқлаш, дўстларига тақлид қилиш, ўзига жалб этиш ва “кўнгил ёзиш”, “завқ олиш”, қизиқувчанлик, танишлардан олинган маълумотларни ўзларида синаб кўришга интилиш, ғаразли мақсадларда ушбу гиёхвандлик воситаларини истеъмол қилишга жалб қилиш, ўзини ахлоқий ва психологик жиҳатдан бўйсундириш каби кўрсатиб ўтиш мумкин.

Иқтисодий омиллар – ишсизлик, камбағаллик ва иқтисодий мустақилликнинг йўқлиги ёшларни гиёхвандликка мойил қилиши мумкин. Айрим ёшлар тез пул топиш мақсадида гиёхванд моддалар савдосига аралашиб, кейинчалик ўзлари ҳам ушбу моддаларга қарам бўлиб қолади. Ўзбекистонда ёшлар бандлигини таъминлаш

бўйича кўплаб дастурлар амалга оширилмоқда, бироқ айрим ҳудудларда бу муаммо ҳалигача сақланиб қолмоқда [2].

Психологик омиллар – ёшларнинг стресс, депрессия, ўзига ишончсизлик каби психологик муаммолари гиёҳванд моддаларга мойилликни оширади. Кўпинча ёшлар бу моддаларни “муаммолардан қутулиш” ёки “хурсанд бўлиш” учун вақтинчалик чора сифатида ишлатишади. Бироқ, бу одат кейинчалик қарамликка айланиб, жиддий оқибатларга олиб келади [3]. Бундан ташқари, гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларни истеъмол қилиш учун сабаблар сифатида психологик хусусиятлар ва жинсий балоғатга етиш даврининг таъсири бўлиши мумкин – эмансипация таъсири, яъни чекиш, спиртли ичимликлар, гиёҳвандлик воситалари ёки гуруҳнинг таъсирини талаб қиладиган мустақил бўлишга интилиш, яъни норасмий гуруҳларда қабул қилинган хулқ-атвор номаларни ўзлаштириш истаги, раҳбарлар, ҳокимият вакилларига тақлид қилиш, янада етукроқ кўринишга интилиш, қайсидир маънода ажралиб туриш истаги, бу ҳам гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилишга олиб келади.

Маданий ва медиа таъсири – интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали гиёҳвандликни “тарғиб қилувчи” маълумотларнинг тарқалиши ҳам ёшларга салбий таъсир кўрсатади. Маданиятдаги баъзи ўзгаришлар, хусусан, ғарб маданиятининг кўр-кўрона қабул қилиниши ёшларнинг қадриятларини бузиши мумкин. Қонунчилик ва назоратнинг етарли эмаслиги. Ёшларнинг гиёҳванд моддаларнинг ноқонуний айланмасига қарши етарли назоратнинг йўқлиги. Ёшларнинг бу моддаларга осон эришиши ва тарқатиш тармоқларининг фаоллиги.

Гиёҳвандликнинг оқибатларини тиббий, ижтимоий, иқтисодий ва маънавий жиҳатлардан кўриб чиқиш мумкин. Гиёҳванд моддалар инсон организмга жиддий зарар етказади. Улар марказий асаб тизими, юрак-қон томир тизими ва бошқа аъзоларга таъсир қилиб, турли касалликларга сабаб бўлади. Масалан, опиоидлардан узоқ муддат фойдаланиш жигар касалликлари, ОИТС ва гепатит каби хавфли инфекцияларга олиб келиши мумкин [4]. Бундан ташқари, гиёҳвандлик онгнинг бузилиши, хотиранинг йўқолиши ва психик касалликларга сабаб бўлади.

Ижтимоий оқибатлар – гиёҳвандлик оилавий муносабатларнинг бузилиши, жиноятчиликнинг ортиши ва жамиятдаги ишончнинг йўқолишига олиб келади. Гиёҳванд моддаларга қарам бўлган ёшлар кўпинча ўз оиласидан узилиб, ижтимоий муҳитдан четланиб қолади. Бу эса уларнинг жамиятга қайта интеграция қилинишини қийинлаштиради [5].

Иқтисодий оқибатлар – Гиёҳвандлик нафақат шахснинг молиявий аҳволига, балки бутун жамият иқтисодиётига зарар етказади. Гиёҳвандларни даволаш, уларни реабилитация қилиш ва жиноятчиликка қарши курашиш учун давлат катта маблағ

сарфлайди. Бундан ташқари, гиёҳвандликка чалинган ёшларнинг меҳнатга лаёқатсиз бўлиши иқтисодий фаол аҳоли сонини камайтиради [6].

Маънавий оқибатлар – гиёҳвандлик ёшларнинг маънавий-ахлоқий кадриятларини йўқотади. Улар ўз миллати, дини ва анъаналаридан узилиб, маънавий бўшлиққа тушиб қолади. Ўзбекистонда маънавиятни юксалтириш бўйича кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда, бироқ гиёҳвандлик бу жараёнга путур етказди [7].

Гиёҳвандликнинг ривожланишини учта асосий босқичга бўлиш мумкин:

Гиёҳвандликнинг биринчи босқичи организмнинг гиёҳвандлик воситаларига бўлган муносабатининг ўзгариши билан тавсифланади. Ушбу босқичда гиёҳвандликка руҳим қарамлик “психологик қулайлик”га эришиш учун яна қабул қилиш истаги ривожланади.

Иккинчи босқич – гиёҳвандлик воситаларини бир хил дозаларда мунтазам равишда қабул қилиш билан эйфория таъсири пасаяди ва зарур бўлган гиёҳвандлик воситасидан заҳарланиш содир бўлмайди.

Гиёҳвандликнинг учинчи босқичи тананинг чарчаши, тортиб олиш синдромининг оғир кечиши, ҳаётий тонус ва ишлаш қобилятининг пасайиши билан тавсифланади. Гиёҳвандлик воситаларини қабул қилишнинг дозаси ва частотасини ошириш зарур, улар энди биринчи босқичда бўлган эйфория туйғуларига олиб келмайди, фақат зерикарли тортиб олиш белгиларига олиб келади.

Психотроп моддаларни мунтазам равишда истеъмол қиладиган одамларнинг ўзига хос ташқи белгилари истеъмол қилинадиган гиёҳвандлик воситасининг турига боғлиқ.

Гиёҳвандликка қарши курашиш учун комплекс чора-тадбирлар талаб қилинади. Бу чораларни қуйидаги йўналишларга бўлиб кўриб чиқиш мумкин.

Ёшларни гиёҳвандликнинг хавфи ҳақида хабардор қилиш учун таълим тизимида махсус дастурлар жорий қилиниши керак. Мактаблар ва университетларда бу мавзуда махсус дарслар, семинарлар ва маърузалар ташкил этиш муҳим. Бундан ташқари, ота-оналар учун ҳам тарбия усуллари бўйича тренинглар ўтказилиши лозим [8].

Ёшларнинг бўш вақтини самарали тўлдириш учун спорт, санъат ва маданий тадбирлар ташкил қилиниши керак. Ўзбекистонда “Ёшлар дафтари” ва “5 ташаббус” каби дастурлар ёшларни ижтимоий фаолликка жалб қилишда муҳим ўрин тутди [9]. Бу дастурлар ёшларнинг бандлигини таъминлаш ва уларни хавфли муҳитдан узоқлаштиришга хизмат қилади.

Гиёҳванд моддаларнинг ноқонуний айланмасига қарши курашиш учун қатъий қонунчилик чоралари керак. Ўзбекистонда бу борада бир қатор қонунлар қабул қилинган бўлиб, уларнинг ижросига қатъий назорат қилиш муҳим [10]. Шу билан

бирга, гиёҳвандларни жазолаш билан бирга уларни реабилитация қилишга эътибор берилиши лозим.

Ўзбекистонда Ислом дини қадриятларига асосланган маънавий тарбия ёшларни гиёҳвандликдан ҳимоя қилишда муҳим ўрин тутди. Дини ва маънавий таълим орқали ёшларда ахлоқий масъулият туйғусини шакллантириш мумкин [11].

Тақиқланган моддалар истеъмолини қандай аниқлаш мумкин?

Ҳар йили гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилиш туфайли ўлим сони ортиб бормоқда. Бу ҳолатни гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларни сотиб олишнинг ошаётганлиги янада кучайтирмоқда. Ўзингизни ва яқинларингизни ҳимоя қилиш учун сиз гиёҳвандлик белгиларини билишингиз керак.

Гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилувчиларни ташқи кўриниши ва хатти-ҳаракатидан қандай таниб олиш мумкин? Баъзан бу жуда оддий. Кўзлар, юз ва танадаги характерли ўзгаришлар, турмуш тарзи ҳамда феъл-атвордаги ўзгаришлар – буларнинг барчаси ноқонуний моддалардан фойдаланишни бошлаган одамни ошкор қилиши мумкин. Доимий равишда кенгайган кўз қорачиғи, қуруқ оғиз (одам доимо чанқайди), пулс тезлигининг ошиши, қўлларнинг музлаши, иштаҳанинг йўқолиши ва асабийлашиш синтетик гиёҳванд моддаларни истеъмол қилишнинг асосий белгиларидир.

Гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилишнинг бир қатор умумий белгилари мавжуд бўлиб, улар сафига қуйидагиларни киритиш мумкин:

– Баъзида ташқи белгилар ҳатто собиқ гиёҳвандни ҳам кўрсатиши мумкин. Паспорт ёшига тўғри келмайдиган ҳолатда ажин тушган юз, қўллардаги чандиқлар, ёшликда орттирилган юрак-қон томир касалликлари – буларнинг барчаси гиёҳвандликнинг оқибатлари бўлиши мумкин. Бироқ, бу аломатлар бутунлай бошқа сабабларга кўра ҳам пайдо бўлиши мумкин. Шунинг учун одам ўтмишда гиёҳванд моддаларни истеъмол қилган ёки йўқлигини аниқлашнинг юз фоизли аниқ усули йўқ. Гиёҳвандлик воситалари савдоси йил сайин кўпайиб бормоқда. Истеъмолчиларнинг аксариятини эса, афсуски, ёшлар ташкил этади ва уларнинг сони йилдан йилга ошиб бормоқда. Гиёҳвандликни дастлабки босқичларда аниқлаш инсон ҳаётини сақлаб қолиш имконини беради. Агар касаллик имкон қадар тезроқ аниқланмаса, ўлимга олиб келиш эҳтимоли бир неча бор ортади.

Ўзбекистонда гиёҳвандликка қарши курашиш бўйича кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда. Масалан, 2021 йилда “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили” деб эълон қилиниб, бу йўналишда кўплаб лойиҳалар амалга оширилди [12]. Бундан ташқари, Ички ишлар вазирлиги томонидан гиёҳванд моддаларнинг ноқонуний айланмасига қарши мунтазам рейдлар ўтказилмоқда. Шу билан бирга, реабилитация марказлари ташкил қилиниб,

гиёҳвандликка чалинган ёшларни жамиятга қайтариш бўйича ишлар олиб борилмоқда.

Хулоса

Гиёҳвандлик ёшлар орасида жиддий муаммо бўлиб, унинг тарқалишига ижтимоий, иқтисодий, психологик ва маданий омиллар сабаб бўлмоқда. Унинг оқибатлари эса тиббий, ижтимоий, иқтисодий ва маънавий жиҳатлардан жамиятга катта зарар етказди. Ўзбекистонда бу муаммонинг олдини олиш учун кўплаб чоратадбирлар кўрилмоқда, бироқ бу йўналишда янада кенгроқ ва тизимли ишлар талаб қилинади. Таълим, ижтимоий дастурлар, қонунчилик чоралари ва маънавий тарбия орқали ёшларни гиёҳвандликдан ҳимоя қилиш мумкин. Келгусида бу муаммони бартараф этиш учун давлат, жамият ва оила бирлашиб ҳаракат қилиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. World Health Organization. (2020). *Substance Abuse Among Youth: Global Trends and Interventions*. Geneva: WHO Press.
2. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги. (2024). *Гиёҳвандликка қарши курашиш бўйича йиллик ҳисобот*. Тошкент.
3. Johnson, M. P., & Smith, K. L. (2019). *Psychological Factors in Substance Abuse Among Adolescents*. *Journal of Youth Studies*, 22(3), 345-360.
4. National Institute on Drug Abuse. (2021). *Health Consequences of Drug Addiction*. Bethesda, MD: NIDA.
5. Smith, J. R. (2018). *Social Impacts of Drug Addiction on Communities*. *Social Work Review*, 15(2), 123-140.
6. United Nations Office on Drugs and Crime. (2020). *Economic Costs of Drug Abuse*. Vienna: UNODC.
7. Аҳмедов, М. (2019). *Маънавият ва ёшлар тарбияси*. Тошкент: Ўзбекистон.
8. UNESCO. (2018). *Education as a Tool for Drug Abuse Prevention*. Paris: UNESCO.
9. Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси. (2021). *Ёшлар дафтари ва 5 ташаббус: амалий натижалар*. Тошкент.
10. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси. (2022). *Гиёҳванд моддалар билан боғлиқ жиноятларга оид моддалар*. Тошкент.
11. Имомов, А. (2020). *Ислонда маънавий тарбия ва унинг аҳамияти*. Тошкент: Ислон университети.
12. Мирзиёев, Ш. М. (2020). *Парламентга мурожаат: 2021 йил – Ёшларни қўллаб-қувватлаш йили*. Тошкент.